

Současné trendy feministického myšlení

Věra Sokolová

Následující příspěvek představuje rozmanitost současného feministického myšlení, které volně navazuje na tzv. druhou vlnu feminizmu. Cílem článku není vyčerpávající seznam různých druhů feminizmu a feministických trendů, neboť takový výčet není možný. Feministické myšlení se stalo nedílnou součástí tolika proudů sociální kritiky, že není možné (ale ani žádoucí) jej rozškatulkovat do separátních kategorií. Důležité je poukázat na trendy, které feministické myšlení v posledních zhruba dvaceti letech nejvíce ovlivnily a posunuly jej novými směry a do nových prostorů.

Gender a feminizmus

Na konci 80. let 20. století byl „na západě“ feminizmus v médiích prohlášen za mrtvý. V té době u nás skomíral komunistický režim a pod pojmem feminizmus si většina z nás nejspíš vybavila schůzi Československého svazu žen či rudý karafiát s kazetou mýdla k MDŽ. Zatímco na západ od železné opony probíhaly bouřlivé populární i teoretické debaty o opodstatnění feministického rozsudku smrti, u nás jsme měli důležitější starosti s vyhlašování vlastního rozsudku smrti komunismu. Hned po pádu režimu i u nás začaly neméně živé diskuse o feminizmu. Nicméně celkové vyznění těchto debat bylo zoufale jednostranné a odpor k feminizmu v Českoslovenku prvních porevolučních let, a to jak ze strany intelektuálů a médií, tak ze strany mnohých žen samotných, je téměř legendární. Vývoj, kterým si česká společnost v souvislosti s feminizmem v průběhu 90. let prošla, byl pro následný postoj české veřejnosti k otázce feminizmu a chápání jeho hloubky, šířky a složitosti naprosto zásadní, a proto neuškodí jej na úvod v kostce přiblížit.

Prostor pro názory v médiích získali hned po r. 1989 díky svému vysokému morálnímu kreditu zejména exiloví a disidentští

intelektuálové, které společnost právem uznávala jako vnímavé sociální kritiky. Nicméně v oblasti feminizmu byly tyto veřejné osobnosti naprosto nekompetentními komentátory problematiky, neboť o něm z odborného hlediska nic nevěděli. To však tehdy nikomu nevadilo. Většina z nich měla s feminizmem „nějaké osobní zkušenosti“ ze zahraničí (či od známých), kde se s ním setkali v době jeho nejradikálnější fáze v období 60. a 70. let. Pohled těchto autorů, který byl souborem čistě osobních a intuitivních postřehů, byl však díky jejich autoritativní pozici v kulturní sféře a v médiích české společnosti servírován jako pohled odborníků. Feminismus představovali téměř shodně jako jednolitou, militantní (bojechtivou), ale zároveň jednoduchou a smíchu hodnou ideologii, která bezmyšlenkovitě propaguje nenávisť k mužům. První polovina 90. let tak byla u nás charakterizována nepřátelským a jízlivým antifeminizmem v médiích a veřejných diskusích a snahou malého počtu feministicky smýšlejících žen (a ještě menšího počtu mužů) nenechat se odradit společenskou stigmatizací a šovinistickými útoky a vybojovat respekt, prostor a pozornost pro seriózní diskuse na toto téma. Teprve v druhé polovině 90. let, a zejména v posledních pár letech, se situace začala pomalu měnit, a to hlavně díky neutuchající snaze feministek a feministů ukázat společnosti relevanci a rozmanitost feministického myšlení. Dá se dokonce říci, že i když antifeministicky naladěné prostředí v české společnosti spíše přetrvává, feministicky orientované myšlenky, projekty a vize (a to jak žen, tak mužů) již nelze zastavit.

Je také důležité poznamenat, že na rozdíl od „západních“ společností, kde se gender a genderová analýza prosadily prostřednictvím feminizmu, u nás tomu bylo, a často doposud je, spíše naopak. Feministické myšlení je vysvětlováno a hájeno prostřednictvím genderu. Jinými slovy, feminizmus je legitimní pouze pokud nejprve vysvětlíme, že nám o něj vlastně vůbec nejde, že je to jen eufemismus pro „mluvení o ženách a mužích“. Genderová analýza je přitom dokonce často mylně vnímána jako alternativa feministické analýzy, taková, která je nekonfliktní, neagresivní a hlavně pamatuje stejnou měrou jak na ženy, tak na muže. Tento mylný pohled je podle mého názoru právě důsledek přijímání feministických myšlenek na začátku 90. let v antifeministickém prostředí, kde nevznikl prostor odpovídajícím způsobem představit celkovou rozmanitost a pluralitu feministického myšlení.

Jedním ze způsobů, jak prosadit důležitost genderové problematiky v antifeministicky naladěné společnosti tak byla minimalizace a potlačení feministických kořenů genderové analýzy a naopak systematické zdůrazňování „výhod“ genderového přístupu nad přístupem feministickým, včetně utvrzování mylné představy, že gender a feminismus se dají oddělit. Jinými slovy, pouze menšina autorek a autorů otevřeně trvala na tom, že gender z feminismu nejen vychází, ale že gender bez feministického podkladu je v podstatě prázdným pojmem. Například i mužská studia, jako jeden z oborů genderové analýzy, ve své podstatě vychází z feministické kritiky sociální pozicionality jednotlivých subjektů ve společnosti (neboli analýzy toho, jak je mužská identita a maskulinita konstruována a jak rozdílně ovlivňuje různé muže). Jedním z důsledků antifeministického prostředí v Čechách 90. let bylo umělé a zavádějící oddělení genderu a feminismu, ze které postupně vyplynul logický trend: i když vzrůstající počet žen, a zejména těch mladých, vnímá genderovou nerovnost a necitlivost v naší společnosti jako problém, který je třeba řešit, zatím pouze málo z nich má zájem a odvahu identifikovat se jako feministky.

V souvislosti s tematikou feminismu (jako způsobu myšlení a společenského postoje) a feministické teorie (jako souboru analytických prostředků) je tedy důležité hned na začátku zdůraznit, že koncept gender jednak nespádl z nebe a jednak není ani opakem ani synonymem feminismu. „Nástup“ genderu, jako jedné z hlavních analytických kategorií současné feministické teorie, byl zákonitým výsledkem nutné a produktivní problematizace zevnitř feministické teorie samotné. V 70. a 80. letech minulého století, v období vrcholu druhé vlny feminismu, byla touto základní analytickou kategorií a současně hlavním subjektem feministického výzkumu „žena“. Zájmy „ženy“, jako univerzálního subjektu, pak byly hlavním politickým projektem jednak feministického hnutí ve veřejné sféře a jednak ženských studií na akademické scéně.

V průběhu 80. let došlo na poli feministických studií k důležitému posunu, kdy feministická teorie byla nucena reagovat na všeobecnou kritiku politiky identity (v jejím případě byla tou kritizovanou identitou samozřejmě ona univerzální „žena“). Zejména ženy jiné barvy pleti než bílé, ženy z původně kolonizovaných zemí, lesbické ženy a ženy z různých sociálních prostředí, transsexuální ženy, ženy různých věkových kategorií, apod., postupně problematizovaly pojetí „ženy“ jako jednolitě kategorie. Jinými slovy řečeno, samotná feministická

analýza a výzkum dospěly ke kritickému uvědomění si teoretických i praktických problémů, které ze zevšeobecňování podstaty ženství, ženské subjektivity a zkušenosti plynou. Důsledkem tohoto procesu byla zásadní transformace jak otázek, které si feministická teorie do té doby kladla, tak analytických a metodologických nástrojů, které používala. Koncept gender, který se zaměřuje ne na ženy a muže samotné, ale především na procesy konstruování ženství a mužství a jejich strukturální a symbolickou podstatu, tak postupně vystřídal „ženu“ jako základní kategorie feministické analýzy.

Klasifikace současných feministických trendů

Pro představení feministických proudů jsem se rozhodla využít užitečnou klasifikaci socioložky Judith Lorber, která v roce 1998 rozdělila současné trendy feministických teorií do třech základních kategorií. První dvě kategorie obsahují proudy, které vycházejí a myšlenkově se řadí ke druhé vlně feminismu, ale pokračují a rozvíjejí se i nadále, i když někdy v pozměněné formě. Do dvou tematicky rozdílných kategorií jsou tyto feminizmy řazeny proto, že i když všechny vycházejí z poznání, že patriarchát je strukturální systém, který podřizuje a diskriminuje ženy a je třeba se proti němu postavit, nabízejí úplně jiné politické programy aktivit, jak toho dosáhnout. Tzv. **reformní feminizmy** se snaží proniknout do patriarchálního systému a změnit jej prostřednictvím úprav zákonů a ekonomických možností. Tzv. **feminizmy odporu** naopak argumentují, že patriarchát se nedá změnit zevnitř a doporučují ženám, aby se organizovaly a svou rovnost dosáhly mimo patriarchální struktury. Třetí soubor feministických proudů pak představuje tzv. **třetí vlnu feminismu**, která v druhé polovině a ke konci 80. let přinesla zásadní změnu v pohledu na gender, pohlaví a sexualitu.

Nicméně je třeba podotknout, že následující výčet je nutně zjednodušující. Tato typizace feminismů představuje opravdu jen přehled nejhlavnějších trendů, které ve skutečnosti neexistují v těchto „čistých“ podobách. Některé feminizmy se vzájemně vylučují a odmítají své výchozí teze. Jiné se naopak doplňují, produktivně kritizují, vzájemně prolínají, inspirují a staví na sobě. V každém směru existují ještě další podsměry, které souvisí s generačními postoji, společenskou pozicí, politickou angažovaností, etnickým a rasovým původem, náboženským vyznáním, sexuální orientací, apod. Každý

směr sám v sobě obsahuje konzervační i transformní prvky a proměňuje se zejména podle toho, v jakém prostředí je realizován a jaké osobnosti se s ním identifikují a posouvají jej kupředu (či drží zpátky).

1. Genderově reformní feministické teorie

Toto jsou trendy feministického myšlení, které kladou důraz spíše na podobnosti mezi ženami a muži než na rozdíly mezi nimi. Hlavní oblastí, kde se tyto druhy feminismů snaží dosáhnout změny je právo. Zaměření těchto postojů je tedy zejména na analýzu strukturálních a institucionálních rovin diskriminace, na to, aby ženy měly stejné podmínky a možnosti pro uplatnění ve společnosti, jaké mají muži. Důraz je kladen na osobní volbu žen, tedy na to, aby prostředí, ve kterém se ženy pohybují, zaměstnání, které vykonávají a životní styl, který praktikují, byl výsledkem jejich svobodné volby a ne důsledkem strukturální genderové nerovnosti společnosti.

Ze známějších trendů feministického myšlení sem patří zejména tzv. **liberální feminismus**, který se zabývá téměř výhradně otázkou rovnocenného zákona a práv. Tento druh feminismu je relevantní zejména v zemích, kde pro ženy a muže stále platí rozdílné zákony. Nicméně, jak ukázaly například restriktivní změny v zákonech o potratech v zemích východní Evropy po r. 1989 (např. v Polsku, Německu či na Slovensku) či současné legislativní omezení stejného zákona a sexuální výchovy v USA, i v zemích tzv. prvního světa jsou právní úpravy bezprostředně ovlivňující životy žen závislé na současném rozložení politické moci. Z podstaty tohoto druhu kritiky, tj. nerovnosti rovnoprávných občanů před zákonem v důsledku určitého mocenského uspořádání společnosti, také vycházejí snahy dalších diskriminovaných skupin dosáhnout rovnosti před zákonem, jako jsou např. sexuální a etnické menšiny, zdravotně postižení, skupiny diskriminované zákonem na základě věku, atd.

Dále sem patří **feminismy marxistický a socialistický**, které usilují o ekonomickou rovnoprávnost žen a mužů. Jejich kritika vychází z marxistické kritiky kapitalistického útlaku a oba dva ke své analýze používají marxistické kategorie, tedy třídní stratifikaci. Nerovná pozice žen ve společnosti je zde vnímána jako důsledek jejich ekonomické závislosti na mužích, která plyne jak z materiální podstaty

kapitalistického vykořisťování, tak z genderových stereotypů muže živitele a ženy ochránkyně domácího krbu. Marxistický a socialistický feminismus proto kladou důraz zejména na zvyšování ekonomických možností žen, rozvoj jejich uplatnění na pracovním trhu, možnosti rekvalifikace a flexibilitu při ekonomické restrukturalizaci společnosti a zejména zvyšování mezd a zlepšování pracovních podmínek žen. Nicméně, i když marxistický a socialistický feminismus uznávají, že mužská nadvláda se projevuje v jiných historických obdobích a kulturně-společenských podmínkách rozdílně, jejich kritice chybí poznání, že nadvláda mužů prostupuje všechny ekonomické a sociální třídy, od těch nejbohatších a nejmocnějších, po ty nejchudší a nejslabší.

Jako poslední bychom v této kategorii měli zmínit trend, který Lorber nazývá **feminismus rozvojový**. Sem patří aktivity a strategie, které se zaměřují na specifické zájmy žen v hospodářsky rozvojových zemích. Tento druh feminizmu, jehož specifika se liší od kontinentu ke kontinentu, a neřídka od země k zemi, často vychází z post-koloniální kritiky eurocentrismu. Klade tedy důraz na tradiční kulturní rámec zemí, ve kterých existuje a snaží se prosadit feministické myšlenky v souladu s kulturními hodnotami své společnosti. Do velké míry se jedná o kombinaci liberálních a socialistických feminizmů, vycházejících z lokálních tradic.

2. Feministické teorie genderově motivovaného odporu

Tyto postoje poukazují na to, že samotná úprava zákonů k odstranění genderové nerovnosti ve společnosti nestačí. Tyto tendence jsou ve velké míře separatistické, neboť apelují na ženy, aby se vymanily z mužské nadvlády prostřednictvím samostatných a výlučně ženských organizací, komunit a aktivit. Tyto druhy feminizmu argumentují, že patriarchální struktura, na níž je naše společnost založena, se prolíná všemi aspekty každodenního života a vztahů. Součástí této kritiky je i chápání heterosexuálních pohlavních vztahů jako útlaku žen. Paradoxně ale, navzdory tomu, že tyto směry představují velmi ostrou a radikální kritiku patriarchálního řádu, svým programem jeho existenci v podstatě tolerují. Jejich největším nedostatkem je totiž to, že se nesnaží o změnu strukturální podstaty společnosti, ale diskriminaci žen doporučují řešit pouze vytvářením

svého vlastního světa. Svůj odmítavý postoj k začlenění do společenských struktur a hledání společného řešení genderové nerovnosti s muži tyto feministické směry vysvětlují tím, že není možné pracovat na odstraňování útlaku z pozice podřízeného subjektu a diskriminace, ve kterém se ženy ve falocentrickém (zaměřeném na muže) systému a priori nacházejí.

Patří sem **radikální feminismus**, který se zaměřuje na otázku násilí na ženách, zejména na otázku sexuálního vykořisťování a zneužívání žen muži. Zastánkyně tohoto feministického proudu argumentují, že marxistické a socialistické směry feminizmu ignorují ústřední pozici, kterou v útlaku žen hraje sexualita. Představitelky radikálního feminizmu zastávají názor, že podstatou mužské nadvlády není ekonomická moc mužů, ale sexualita a mocenské uspořádání (heterosexuálních) pohlavních vztahů. Sexualita by tudíž měla být primární kategorií feministické analýzy. Sexualita je podle tohoto názoru forma moci a ženy jsou těmi společenskými subjekty, jejichž sexualita je přivlastňována a využívána jinými – muži. Ženy jsou podle této teorie definované prostřednictvím jejich sexuální objektivizace, neboť ženská genderová identita je patriarchálním systémem redukována na přitažlivost pro muže.

Lesbický separatistický feminismus je radikálnímu feminizmu velmi blízký, ale vychází z pozice, že heterosexismus a patriarchát jsou dva specifické a rozdílné systémy. Podle teoretiček tohoto druhu feminizmu není možné analyzovat pozici lesbických a heterosexuálních žen dohromady, neboť lesbické ženy jsou stigmatizované a diskriminované způsoby, které se heterosexuálních žen nedotýkají. Navíc je třeba říci, že radikální feminismus, který je ukotven v heterosexuálním rámci analýzy, ve své kritice existenci a pozici lesbických žen zcela ignoruje. Zatímco heterosexuální feministky mohou pracovat s kategorií „ženy“, problém, kterému jsou vystaveny lesbické ženy, je, že jejich subjektivita je definována prostřednictvím jejich údajného „neženství“. Heterosexualita patriarchátu tudíž dvojnásobně utlačuje lesbické ženy, neboť pouze vztahy ženy a muže jsou považovány za základ sociální struktury státu a jedinou právně legitimní sexualitou.

Podstatou tzv. „**standpoint**“ **feminizmu** je jeho ukotvení v sexuální dělbě práce mezi pohlavími. Místo rozdílností mezi jednotlivými (a různými) ženami se jeho představitelky snaží identifikovat společné prvky „ženských životů“, které se týkají všech

žen. Zastávají názor, že ženy jsou institucionálně zodpovědné za produkci jak materiálních, tak lidských zdrojů, a všechny ženy bez rozdílu jsou tak společensky tlačeny do pozice, aby produkovaly oboje. Kvůli jejich reprodukční biologii jsou ženy méně oddělené od fyzického světa než muži. A díky své genderové socializaci jsou ženy méně oddělené od ostatních lidí a vztahů než muži. „Ženská zkušenost“ je tak podle standpoint teorie přímou antitezí „abstraktního mužství“. Tento trend feministické teorie tedy argumentuje, že existuje specifický a jedinečný pohled ženské zkušenosti, který by měl být podstatou kritiky a snahy o změnu ve společnosti. Největším omezením tohoto směru feministického myšlení je přílišný důraz na „stejnost“ žen na úkor zohledňování plurality hlasů a pozic, ve kterých se různé ženy nacházejí.

3. Třetí vlna feminizmu

V druhé polovině 80. let, a zejména pak v průběhu let 90., se z feminizmu stal globální společenský fenomén. Jak naznačují předchozí diferenciaci feministického myšlení, nejednalo se v žádném případě o jednotný teoretický či politický proud. Naopak, třetí vlna feminizmu je charakterizována takovou rozmanitostí, která přiměla jednu kritičku poznamenat, že feminizmus začíná trpět „sklerózou“. Myslela tím skutečnost, že jednotlivé feministické proudy se staly tak různorodé, roztržité a zahleděné do rozpracování vlastních specifických myšlenek, že mezi nimi přestává fungovat interní dialog. Zmíněná skleróza pak spočívá v tom, že místo nacházení společných nitek a reflexe pozitivních aspektů, které ten který feministický proud přinesl, se jednotlivé myšlenkové směry začínají ignorovat. Globální feministický dialog tak údajně spočívá pouze v kritice a vymezování se jeden proti druhému. Tento postřeh poukazyval na to, že feministická politika rozdílnosti si v podstatě vytvořila vlastní myšlenkové cenzúry jednotlivých pozic, které spolu soutěžily, hlídaly si vlastní prostory a nezdá se, že se dostávají do argumentační zákopové války na úkor společného dialogu. Celkově se ale dá říci, že navzdory problémům, které rozmanitost myšlení postupem času zákonitě přinesla, měly tenze a vzájemná ostrá kritika pozitivní a inspirativní vliv na rozvoj feministického myšlení.

Feministické směry třetí vlny, které z těchto interních kritik vyšly, tak představují zásadní odklon od pohledu na gender, pohlaví a sexualitu druhé feministické vlny. Nejvýznamnějším přínosem třetí vlny feminizmu je důraz na propojenost genderu a dalších kategorií společenských nerovností, jako je rasa, etnická příslušnost, sexuální orientace, společenská třída a sociální postavení, věk, náboženské vyznání (či jeho absence), apod. Genderová nerovnost je tak vnímána sice jako naprosto zásadní, ale pouze jedna součást složitého systému společenské stratifikace a diskriminace.

Patří sem například **mužský feminizmus**, který se zaměřuje na analýzu postavení jedinců ve společnosti a ukazuje, že různé společenské a politické pozice jednotlivých subjektů se odlišně promítají do relativního zvýhodnění či znevýhodnění žen a mužů. Jinými slovy, ne všichni biologičtí muži jsou společenskou a institucionální strukturou chápáni jako „muži“, a ne všichni se proto těší výhod patriarchy jako systému mužské nadvlády. Stejně tak ne všechny ženy jsou vnímány jako „ženy“. Nicméně, jejich „neženství“ je málokdy staví do pozic zvýhodnění na úkor „správných“ mužů. „Správné ženy ale mohou využívat společensky a politicky privilegovaných pozic, které jsou upírány „nesprávným“ mužům (např. na základě jejich sexuální orientace či etnické příslušnosti). Feminizmus, jako analýza mocenského uspořádání společnosti z pozice menšiny, je tak vhodnou strategií pro kritiku různých forem diskriminace a útlaku. A jak různé formy mužského feminizmu, ze kterých se postupně vyvinul akademický obor mužských studií, ukazují, feminizmus je produktivní a inspirativní způsob myšlení a analýzy společnosti, který nutně nesouvisí s biologickým pohlavím těch, kteří se s ním identifikují.

Do podobné kategorie jako mužský feminizmus patří i rozličné formy **multirasového feminizmu**. Také tyto feminizmy se zabývají postavením jedinců na sociálním žebříčku společnosti a analyzují, jakým způsobem takové pozice ovlivňují životní možnosti, volby, a způsoby chování jednotlivých lidí a skupin. Afroamerické feministky či islámské feministky v západní Evropě poukázaly například na to, že vnímané rasové a etnické rozdíly a předsudky privilegují a omezují muže a ženy stejných skupin zásadně odlišným způsobem. Po dlouhou dobu vévodily analýzám rasového a etnického útlaku teze tzv. genderové solidarity, které tvrdily, že tváří v tvář rasismu ženy a muži z diskriminovaných skupin mají tendenci čelit útlaku společně,

nezávisle na genderové nerovnosti uvnitř těchto skupin. Multirasové feminizmy ale ukázaly, že nejen vnější diskriminace mužů a žen v těchto skupinách je rozdílná, ale také že v rámci těchto skupin existuje diskriminace vnitřní, například prostřednictvím sexuality, která je často používána jako zbraň proti organizování žen.

Feminismus sociální konstrukce zkoumá způsoby, jimiž lidé v každodenní vzájemné interakci konstruují různé identity a stereotypní označení. Nicméně tento druh feministického myšlení ještě stále zachovává existenci dvou biologických pohlaví jako základ své analýzy. Jinými slovy, i když feminismus sociální konstrukce, jak ze samotného názvu vyplývá, poukazuje na *konstruovanou* povahu genderu, neustále vychází z předpokladu, že existují biologičtí muži a biologické ženy, neboli dvě nezpochybnitelná biologická pohlaví. Zatímco gender je tedy vnímán jako sociální konstrukce, pohlaví je bráno jako daná skutečnost, která je jakoby přirozená a samozřejmě viditelná. I když tento feministický směr přiznává, že genderové role jsou sociálně vytvářené a tudíž proměnlivé, nezpochybnitelností dvou biologických pohlaví implicitně trvá na neměnné podkladové struktuře genderové identity. I když zastánci tohoto proudu tedy argumentují tím, že genderové role nejsou vrozené, ale naučené, a dokonce, že gender (sociální rod) je silnější než pohlaví (biologický rod), jejich pojetí genderové socializace dělá z genderu druhou „přirozenost“ a jak pro ženu, tak pro muže, implikuje celoživotní neměnnou identitu „ženy“ a „muže“.

Oproti tomu, **postmoderní feminizmus** se na gender dívá jako na role, které hrajeme (performujeme) podle určitých scénářů a s pomocí různých pomůcek a rekvizit tak, jak konkrétní situace vyžadují. Jinými slovy, mužství a ženství jsou proměnlivé kategorie, které v různých situacích a prostředích nesou rozdílné informace a významy. Zda mě společnost vnímá jako ženu či muže, a hlavně za *jakou* ženu či *jakého* muže mě považuje, závisí na konkrétních kontextech, ve kterých své mužství či ženství předvádím – a jakými způsoby tak činím. Nezáleží tedy zdaleka jen na „pohlaví“, které je samo o sobě zpochybnitelné, ale na tom, jakým způsobem svůj gender performuji, tj. jak se oblékám, (ne)maluji, chovám, pohybuji, v jaké mocenské (či bezmocné) pozici se v různých situacích ocitám, jaké možnosti mi to dává, a jak s nimi nakládám. Gender (a bytí mužem či ženou) je tedy nestálá identita, neboť naše mužství a ženství nabírá a

ztrácí na významu podle toho, v jakém kontextu jej vnímáme a hodnotíme.

Tzv. **queer teorie**, která z postmoderního feminismu vychází, k tomuto myšlenkovému proudu navíc přidala zásadní důraz na konstrukce sexuality a sexuálních identit. Stejně jako postmoderní feminismus, queer teorie zpochybňuje existenci pouze dvou pohlaví a genderů a klade důraz na osobní performaci identity. Základním východiskem je zpochybňování stálosti kategorií jako biologické pohlaví, polarizovaný binární gender mužství a ženství a pevná sexuální identita. Queer teorie analyzuje heterosexuality jako konstrukci a poukazuje na tlak, který předpoklad povinné heterosexuality vytváří. Rozkrývá a analyzuje tak způsoby, jimiž různí jedinci zpochybňují a parodují údajnou danost a stabilitu genderových a sexuálních kategorií. Queer teorie si klade zdánlivě jednoduché otázky: Co tvoří muže mužem a ženu ženou?, ale prostřednictvím analýzy např. drag a travesty představení, ženské maskulinity a mužské femininity, lesbických mužů, a transgender či transsexuálních lidí ukazuje, že genderová identita je individuální záležitost, která ale získává důležité politické významy v souvislosti s kontextem, ve kterém se objevuje.

Existují samozřejmě mnohé další feministické směry, které se většinou váží ke konkrétním oblastem zájmu, které analyzují prostřednictvím feministické kritiky, za všechny jmenujme alespoň tři. Jedná se například o **ekofeminismus**, zabývající se feministickou kritikou vztahu člověka k přírodě a genderovou analýzou politiky životního prostředí. Tento směr zde není nutné rozvádět, neboť se jím detailně zabývá jiný článek ve sborníku.

Dalším významným myšlenkovým proudem je **spirituální feminismus**, což je soubor v zásadě rozdílných duchovních směrů, jejichž společným jmenovatelem je odmítání patriarchálních náboženství, která diskriminují ženy. Nejvýznamnějším tématem, jež feministické spiritualistky sdílejí a které prostupuje feministickou spiritualitu všeobecně, je odmítnutí *dualismu* patriarchálních náboženství. Znamená to, že zatímco hlavní patriarchální náboženské tradice oddělují Boha a svět, posvátné a profánní, ducha a tělo (nebo přírodu) a nahlížíjí na ně jako na navzájem odlišné, feministky naproti tomu zdůrazňují jednotu ducha a přírody a za zdroj spirituality považují *zkušenost*. Feministické spiritualistky kritizují napětí mezi polaritami, v němž jsou lidské bytosti nuceny se pohybovat v rámci

tradičních patriarchálních náboženství. Podle nich jsou tyto náboženské systémy modelem nadvlády, protože tento pohled na svět rozděluje realitu do dvou rovin, které nejsou rovnocenné, ale jedna z nich je nadřazená a druhá podřízená. Kromě feministické kritiky samotné ženská spiritualita nabízí také alternativní rituály, liturgie a formy uctívání soustředěné kolem ženského principu, např. liturgie na oslavu první menstruace mladých žen i dalších přirozených stadií života ženy, jako jsou sexuální partnertství, mateřství a rodičovství, menopauza, atd. Nedílnou součástí feministické spirituality je rozvíjení uvědomění jedinců, týkající se jejich zařazení do společenské struktury: učí je rozpoznávat útlak a čelit mu, a jednat tak, aby jim to přineslo vysvobození.

Posledním zajímavým tématickým trendem současného vývoje feministického myšlení, o kterém se zmíním, je **kyberfeminismus**. Tento směr feministické analýzy se zabývá studiem médií, komunikačních systémů, a informačních technologií, jinými slovy utvářením tzv. „infospolečnosti“ a realizací jedinců a skupin v kyberprostoru. Kyberfeminismus poukazuje na to, že svět informačních a komunikačních technologií (ICT), který je často nesprávně redukován pouze na prostředí Internetu, daleko přesahuje hranice techniky a technologie. ICT zasahují a ovlivňují všechny složky společnosti a zásadním způsobem ovlivňují celosvětovou budoucnost a aspekty našeho žití, jako jsou trh práce, nové pracovní příležitosti a způsoby ekonomického myšlení; politika a organizace mocenských struktur; systém vzdělávání; světová diplomacie a válečné konflikty; organizovaný zločin (drogy, prostituce, pornografie a obchod se ženami); či nové směry v umění a způsoby využívání volného času. Svou anonymitou, možností odstupu a absencí audiovizuální stránky je svět internetu zdánlivě nezávislý na genderových stereotypech pohlaví. Nicméně kyberfeminismus si klade otázky, do jaké míry se ukotvené principy tradiční genderové nerovnosti odrážejí i v nově vznikajících strukturách informačních a komunikačních technologií. Stejně tak ale kyberfeminismus také odhaluje, jaké nové možnosti ICT přinášejí pro změnu genderového myšlení společnosti a podmínky postavení žen v ní.

Závěr

Z uvedeného přehledu vyplývá, že není možné mluvit o feminizmu, ale je nutné mluvit o feminizmech. Spojovacím prvkem všech myšlenkových proudů feminizmu je poznání, že marginalizovaná, či nějakým způsobem znevýhodněná, pozice jedince (nebo skupiny) ve společnosti poskytuje vhodnou výchozí pozici pro pochopení, analýzu a kritiku společenských vztahů a organizace společnosti. Jelikož mužství a ženství jsou proměnlivé identity, a v různých situacích jsou ženy a muži privilegováni a utlačováni rozdílnými způsoby, tak i feminizmus může nabírat, a zákonitě nabírá, nepřeborné množství forem a argumentů. Z pohledu privilegované pozice těch, kdo mají kdykoliv možnost mluvit, ale tyto mocenské asymetrie a z nich plynoucí důsledky zůstávají skryty. Pokud dáme rovnocenný prostor mluvení a naslouchání dosud přehlíženým a umlčovaným hlasům, které přinesou možnost nastolovat nové otázky a předkládat neotřelé pohledy na svět, možnost vzájemného pochopení a prostor pro seberealizaci a emancipaci všech jedinců ve společnosti samozřejmě vzrůstá. Na závěr je nutné zdůraznit, že stejně jako u každého jiného způsobu myšlení a pohledu na svět, i feminizmus je inspirativní či zpátečnický, dogmatický či flexibilní, a prázdný či produktivní, podle toho, kdo – a hlavně jak – jej chápe a používá jej.

Použitá a doporučená literatura:

- Pavel Barša, ed. *Politika rodu a sexuální identity. Sociální studia 7* (Brno, MUNI, 2000).
- Pavel Barša *Panství muže a touha ženy: Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem* (Praha: SLON, 2002).
- Pierre Bourdieu. *Nadvláda mužů* (Praha: Karolinum, 2000).
- Zora Bútorová, ed. *Krehká síla: dvadsať rozhovorov o životných cestách žien* (Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, nakladateľství Kalligram, 2001).
- Jana Cviková a Jana Juráňová, eds. *Hlasy žien: aspekty ženskej politiky* (Bratislava: Aspekt, 2002).
- Tom Digby, ed. *Men Doing Feminism* (New York: Routledge, 1998).
- Marie Chřibková, ed. *Nové čtení světa: I. Feminismus devadesátých let českýma očima* (Praha: One Woman Press, 1999).

Věra Sokolová, "Současné trendy feministického myšlení." In *ABC feminizmu*, Lenka Formánková a Kristýna Rytířová, eds. (Brno: Nesehnutí, 2004), 199-212.

Libora Oates-Indruchová, ed. *Dívčí válka s idologií: Klasické texty angloamerického feministického myšlení* (Praha: SLON, 1998).

Claire Renzetti a Daniel Curran. *Ženy, muži a společnost*. London: Allyn a Bacon, 1999, 4. vyd. (Praha: Karolinum, 2003).

Sheila Ruth, ed. *Issues in Feminism: An Introduction to Women's Studies* (London: Mayfield, 4th ed., 1998).

Gerlinda Šmausová, „Proti tvrdošíjně představně o ontické povaze gender a pohlaví.“ In *Politika rodu a sexuální identity. Sociální studia 7* (Brno, MUNI, 2000).

Diana Tietjens Meyers, ed. *Feminist Social Thought: A Reader* (New York: Routledge, 1996).

Eva Věšíňová-Kalivodová a Hana Maříková, eds. *Společnost žen a mužů z aspektu gender* (Praha: Open Society Fund, 1999).

Alena Vodáková a Olga Vodáková, eds. *Rod ženský aneb Odkud jsme přišly a kam jdeme* (Praha: SLON, 2003).